

TOKOVI

Predrag Milojević
novinar i publicista
Beograd

VOX POPULI

Američki predsednik Tomas Džeferson, pisac čuvene Deklaracije nezavisnosti, rekao je u jednom govoru: “Kad bih imao da biram između vlade bez slobodne štampe i slobodu štampe bez vlade, ja bih bio za ovo drugo.” Naravno, ovo drugo gotovo je neostvarljivo, ali je ono prvo česta pojava u naše vreme. Ima danas režima koji princip da je sve dozvoljeno što zakonom nije zabranjeno pretvaraju u princip da je sve zabranjeno što zakonom nije dozvoljeno. Svaka vlast je alergična na slobodu štampe – ukoliko je slabija, utoliko više.

Po jednoj poslovice vlast koja se penje narodu na glavu, ima slabe noge.

Diktatori se obično pozivaju da spasavaju demokratiju od nje same, od unutrašnjeg rasula koji se najpre ogleda u raspusnoj štampi takvih režima. Hitler je došao na vlast bez ispaljenog metka, jer je razularena štampa Demokratske Vajmarske Republike bezmalo potpuno paralisala demokratsku javnost.

Zvona za slobodu reči

Borba za slobodu štampe ima duboke korene u Srbiji. Vuče tragove još iz najstarijih vremena. U jednom članu svog Zakonika car Dušan nalaže izvršnim organima svoje vlasti da sude pravično, a ne da njemu ugađaju, pa stoji... “i ne suditi u strahu od carstva mi mog” (14. vek)! Koji bi današnji diktator to smeo da kaže?

Posle oslobođenja od turskog ropstva gotovo sva politička istorija Srbije se razvijala u znaku te borbe. U Ustavu od 1888. godine štampi je bio posvećen samo jedan član u tri reči: “Štampa je slobodna” – ništa više.

Zbog štamparskih krivica lako se išlo na robiju. A to se cenilo. Poznato je kako se govorilo za potomke proganjanih političara: “Dete iz

dobre kuće: otac mu bio na robiji, deda mu robijao...” Takvom detetu i tada je bila osigurana politička karijera.

Kralj Milan je silazio u tamnicu da novinara Peru Todorovića bačenog u okove nagovara da se odrekne kritikovanja dinastije. Stari Beograđani pričaju da su na Sabornoj crkvi lupala zvona oglašavajući u znak protesta zabranu lista *Šumadinka* – čiji je urednik bio Ljuba Nenadović. To je tada odzvonjavalo i vladajućoj dinastiji.

Utuk na utuk

Knjaz Miloš je bio nepismen i velika tvrdica ali je dao novac za pokretanje prvog lista u Srbiji i za glavnog urednika postavio Dimitrija Davidovića, jednog od najprosvetljenijih ljudi tog vremena.

Nedavno mi je došao do ruku jedan broj *Graničara*, lista koji je pre 140 godina izlazio u Zemun. U zaglavlju je ispisan debelim slovima moto lista: “Brat je mio koje vere bio” – ćirilicom i latinicom. Pre 140 godina!

Vođene su polemike često vrlo oštre, ali retko ispod nivoa pristojnosti i ozbiljnosti. Ostala je poznata polemika iz tog vremena između Vuka Karadžića i Jovana Hadžića o srpskom jeziku. Hadžić, koji je bio prosvetni radnik velikog ugleda kao pobornik starog pravopisa, napadao je Vuka “što uprošćuje jezik” izbacujući sva ona mrtva slova i kitnjaste izreke što je krasilo stari pravopis. Vuk je oštrim, bistrim jezikom pobijao Hadžićeve mutne argumente protiv novog pravopisa, izvrgavajući ga ponekad i podsmehu. To se zvalo “utuk na utuk”. Na sreću srpskog jezika, Vuk je u toj polemici potpuno “utucao” Hadžića.

Svestran ali ne svaštar

Na jednom banketu novinara u Londonu Bernard Šo je povukao razliku između naučnika i novinara: “Naučnik zna sve više o sve manje stvari (produbljuje znanje), a novinar sve manje o sve više stvari (proširuje znanje) i na kraju”, kaže Šo: “i jedan i drugi ne znaju ništa...”

Naravno, to je Bernard Šo. Ali ima, reklo bi se, neke istine u tome. Svakako da je površnost mana. Međutim, u novinarstvu se bez nje ne može. Novinar ne sme da se pravi naučnik i kad bi to mogao. Ako bi naučnici pravili novine, one ne bi imale čitaoce. U novinarstvu mora da je sve jasno i prosto. A teže je komplikovanu stvar uprostiti nego prostu stvar iskomplikovati. I za novinarstvo može da se kaže da je primenjena umetnost: važi onoliko koliko se prima onih kojima je namenjena. U staroj *Politici* imali smo čika Dišu, čoveka iz naroda pa smo ga mi zvali *Vox populi*, jer je imao neobično razvijen zdrav razum. Što čika Diša kaže, znamo da to kaže publika. Kad bismo hteli nešto da pišemo, pitali bismo ga: “Piši, ali nemoj mnogo mudro.”

Čitalac u novinama ne voli velika mudrovanja. Ja sam se držao tog saveta i dobro sam prolazio kod publike.

Poznata je Bizmarkova izreka da je novinar čovek koji je promašio karijeru. A po Čerčilu, novinarski poziv je najbolji ako se blagovremeno napusti. Tako je on i postupio. U tome možda ima neke istine. Na primer, dešavalo se pre rata da *Politika* iz bilo kojeg razloga najuri nekog saradnika, a on postane profesor univerziteta i akademik. Pomenimo samo Milana Bartoša i Vladu Dedijera. Ali ima i obratnih primera. Ivo Andrić je govorio da se divi kako novinar za jedan dan napiše celu priču oko koje bi on morao dugo da se muči. Garsija Markes hvali se u jednom razgovoru sa američkim piscem, našim zemljakom Tomom Stefanovićem, da je u romanima koji su mu doneli Nobelovu nagradu ostajao reporter, pa je tako nazvao i svoj najnoviji roman *Hronika najavljene smrti*. Najčitaniji romanopisac danas u Evropi, a, po nekima, i u svetu je Bečlija Johanes Zimel, koji je bio dugo reporter u dnevnim listovima. Kaže da svoj uspeh kao romansijer ima da zahvali tome što je ostao reporter. “Za kim zvona zvone” jeste roman, ali Hemingvej ga je pravio pod uticajem koji je stekao kao reporter u španskom građanskom ratu. Sudeći po tome, lakše je da reporter postane književnik nego obratno. Eto i roman “Na Zapadu ništa novo” Remark je pisao kao feljton u nastavcima u listu *Fosile Cajtung* čiji je saradnik bio (zvao se tada Kramer, obrnuto od Remark).

Lakše je pisati komplikovano nego jednostavno. A novinar mora uprošćeno da piše i ono što je najkomplikovanije, inače nije za novine. Poznato je da je jednom čuvenu Pulicerovu nagradu za novinarstvo dobila jedna vest od tri reda: “Vlasnik automobila pripalio šibicu da pogleda motor – ostala udovica sa dva deteta...” Sve rečeno.

Granice slobode

Sloboda štampe nikad nije neograničena. Samo se ograničenja javljaju u raznim vidovima. U mnogim demokratskim zemljama smatra se da je štampa slobodna kad nije u rukama režima. Ali u privatnim rukama isto tako može da bude stegnuta. Najčuveniji engleski list *Tajms*, koji u novinarstvu važi i za najuzorniji, nije izlazio jedno vreme. Njegov vlasnik, australijski industrijalac Mardok postavio je uslov uredništvu da učini izmene u uređivanju lista u smislu da list bude popularniji kako bi imao veću prođu. Uredništvo se usprotivilo, jer je smatralo da to nije u saglasnosti sa ugledom *Tajmsa*, pa je vlasnik uskratio pare – list je morao da prestane da izlazi. Dakle... vlasnik i urednik našli su zajednički jezik. Stari urednik je smenjen, a novi je odmah izjavio da se drži starog: *Tajms* ostaje ono što je uvek bio. *Tajms*. Naravno, interes je onog kome ili čemu služi list da se na listu što manje vidi da je pisan pod stegom.

Kralj engleske štampe lord Biverbruk, na primer, dozvoljavao je čuvenom karikaturisti Davidu Lou da ga nemilosrdno karikira u njegovim listovima. Biverbruku to nije škodilo, a njegovim listovima je koristilo. Jesu njegovi, ali, eto, nezavisni su od njega...

Gorbačov u jednom govoru podstiče sovjetske novinare da otvoreno kritikuju partijske funkcionere. Doduše, to se odnosi samo na one dole, ali ipak može da služi kao pouka i onima gore.

Umeti pisati o svemu i svačemu, to je zanat. Taj zanat se nauči u novinarstvu. Jer novinar, pisalo mu se ne pisalo – piše. Urednik pogledao napisano i kaže: “Skrati na pola, ali da se ne vidi”. Videlo se, ne videlo se, ali da se skrati – mora. Novinar zuri u beli papir, crno mu pred očima, ali piše. Doduše, ja se ne mučim kad pišem, ali kad nešto napišem, meni lakne. Duševni napor je ispunjen zadovoljstvom. Trudim se da pišem za druge. Godi mi ako mi se čini da drugi primaju to za svoje. Bertold Breht je pisao u jednoj pesmi: “Slušaj dok govoriš”. To bi moglo da važi i za pisanje: “oslušivati” one koji čitaju.

Pašićev primer

Sa stanovišta slobodne reči, za štampu je dobro kad ima šta da joj se prigovori. Jer ona je u svom bivstvu kritička. Ali ne mora da je uvek negativna, čak ni po onog protiv koga je usmerena. Svaki javni radnik, bilo to političar, društveni rukovodilac, umetnik, pisac, pripada javnosti i podleže kritici javnog mnjenja za sve što radi ili ne uradi. Pritom, kad neko predstavlja stvarnu vrednost, kritika se odbija od njega kao u stenu – štaviše kroz kritiku se verifikuje njegova vrednost. U staroj Srbiji i bivšoj Jugoslaviji najviše kritikovan, napadan, i karikiran političar bio je Nikola Pašić. A ušao je u istoriju kao veliki državnik i političar svog vremena.

Naravno, ako lupate u prazno, ono znači... Karikiranje ne mora da znači omalovažavanje. Za karikiranje su pogodne samo markantne ličnosti, obično one koje po izgledu i karakteru imaju neki “defekt”. Antoni Idn se žalio da Dejvid Lo ne može da ga karikira – odviše je propisno lep. Čerčil nije imao tu smetnju. Kod nas Pašić i Stjepan Radić, za široku popularnost koju su uživali, imaju najviše da zahvale karikaturama Pjera Križanića.

Noblese oblige bila je deviza negdašnje aristokratije. Tu ulogu aristokratija po rođenju više nema, ali je danas ima “aristokratija po duhu”, postala je obaveza društvene elite, intelektualaca i umetnika. Ima situacija u kojima javni radnik koji uživa dobar glas u društvu, mora da glas digne – inače ga gubi. Po Marksu, svaki progres je uslovljen protivurečnošću.

Naravno, glas ne može da digno onaj koji ima cuclu u ustima. Veliki američki humanista Valdo Emerson obilazeći zatvore u kojima su ležali kažnjeni pobornici oslobođanja robova, naišao je na svog prijatelja, slobodoumnog pisca Henrija Torea, i upitao ga: “Henri, zašto si ti ovde?” Dobio je odgovor: “Valdo, zašto ti nisi ovde?” To je Emerson ostavio zapisano u svojim spisima i dodao da ga je često mučilo ono što mu je Toro rekao. I Ilja Erenburg se pita za sebe kako to da je zdrav i čitav prošao kroz sve Staljinove čistke.

Kad se pojavio ton-film, mnogi čuveni glumci nemog filma su pali u zaborav. Samo oni najveći, kao Greta Garbo i Čarli Čaplin, uspevali su nekako da pregaze jaz između neme i govorne glume u filmu. Sličan preokret društvenog značaja predstavlja sada televizija. Na televiziji za političara, na primer, nije više toliko važno šta misli da kaže, već kako izgleda kad govori, kakve grimase pravi, da li je markantan ili je prozaična lika. Na zborovima u Španiji, kažu, najveći izborni uspeh imali su oni koji su na televiziji pravili najlepši utisak na žene.

Doduše u našem razvijenom društvu ima mesta za sve. Kad se pojavio radio, svi smo mislili: svršeno je s novinama! Ko će da kupuje novine kad kod kuće može da na radiju čuje sve novosti? Ali, eto, novine se kupuju i čitaju više nego ikad – nema dovoljno hartije da podmiri potražnju. Kad se pojavio ton-film, govorilo se; svršeno je s pozorištem! Ko će da ide u pozorište kad na filmu može da gleda predstave i sluša opere? Međutim, pozorišta nikad nisu bila tako mnogobrojna i više posećivana nego sada. Verovalo se takođe da će televizija da ubije ton-film. Ali ispred bioskopa stoje i danas redovi.

Miris uvelog cveta

Za novinarski napis se kaže da je kao beli vodeni cvet – uvene za dan. Ali ponekad novinarski napis može da sačuva miris i za mnoga vremena unapred. Od svih pohvala koje sam dobio, jedno pismo mi naročito leži na srcu. Pre mnogo godina jedan potpukovnik u penziji pisao je *NIN-u* u kome je tada izlazio jedan moj feljton. U pismu je stajalo i ovo: “Da li je ovaj Predrag Milojević koji sada piše kod vas neki rod onom Milojeviću koji je davno pre rata bio dopisnik *Politike* u inostranstvu, a čije smo dopise mi tako rado čitali?”

Potpukovniku u penziji je ostao, valjda, u sećanju neki moj napis koji je on možda čitao još kao aktivni potporučnik. Ako novinar svojim pisanjem zasluži priznanje ljudi koje lično i ne poznaje, a koji njega znaju samo iz njegovih napisa pa ga cene i pamte, onda je to najlepša nagrada koju novinar može da dobije.*

* “Vox populi”, u: *Dva veka srpskog novinarstva*, Institut za novinarstvo u Beogradu, Beograd 1992, str. XXIX-XXXII.